

toegevoegd aan hetgeen met name Janssen de Limpens daaraan al bijgedragen heeft. In bijna 3000 artikelen worden personen- en familierecht, goederen-, erf- en verbintenissenrecht uiteengezet, benevens het procesrecht. In het relatief beknopte strafrechtelijke deel valt op dat nog heel wat misdrijven met een boete konden worden afgedaan of zelfs met de verwanten van het slachtoffer gezond.

A. H. Huussen jr.

P. van Naaldwijck, *De paardenvriend. Over de natuur, het uitkiezen, het opvoeden, de africhting en de geneeskundige behandeling van paarden (1631)*, J. B. Berns e. a., ed. (Pantaleon reeks XVII; Rotterdam: Erasmus publishing, 1995, 222 blz., f69,50, ISBN 90 5235 050 7).

In de zeventiende eeuw verschenen in Nederland verschillende handboeken over het behandelen en het genezen van paarden. De minst bekende van deze 'paardenboeken' is het werk *Libri duo Philippicorum* van de arts Pieter van Naaldwijck, uitgegeven door Andries Clouck te Leiden in 1631. Van Naaldwijck, geboren in Nieuwenhoom (op Voorne), was na een studie theologie en medicijnen aan de Leidse universiteit in 1624 naar Zweden vertrokken om als stadsdokter in Göteborg te gaan werken. Tevens had hij een koninklijk privilege gekregen om ter plaatse een baksteenfabriek te exploiteren. Op het moment dat zijn boek uitkwam, was Van Naaldwijcks relatie met de stad echter al in ruzie geëindigd. Raadsleden hadden geklaagd dat zijn onderneming niet genoeg produceerde om aan de lokale vraag naar baksteen te voldoen en daarbij trouwens produkten van inferieure kwaliteit afleverde. Als gevolg van deze tegenwerking was Van Naaldwijck na enkele jaren gedwongen geweest zijn fabriek aan de stad over te dragen, in ruil waarvoor hij overigens - mede door het ingrijpen van kanselier Axel Oxenstierna - een flinke schadevergoeding ontving. Zeker is dat hij in 1632 Göteborg heeft verlaten. Over zijn verdere levensloop is evenwel niets bekend.

Van het boek van Van Naaldwijck is onlangs een heruitgave verschenen, waarin naast de Latijnse tekst een Nederlandse vertaling staat afgedrukt. De redacteuren beschouwen deze vertaling als 'een daad van eerherstel'. Naar hun mening is het ontbreken van een Nederlandse versie van de *Libri duo Philippicorum* de oorzaak ervan geweest dat dit paardenboek in ons land, anders dan *Den lusthof van het cureren der peerden* (1685) van Jacobus de Smet of *Toevlugt of theylsame remedien voor alderhande siektens en accidenten die de paerden soude kunnen overkoomen* (1688) van Pieter van Coer, in vergetelheid is geraakt. Er is van Van Naaldwijcks werk, dat in de zeventiende en achttiende eeuw onder geleerden in binnen- en buitenland een aanzienlijke faam genoot, zelfs geen enkel exemplaar in een Nederlandse bibliotheek aanwezig. Naast een vertaling hebben de redacteuren aan de tekst ook een uitgebreide inleiding, bijlagen betreffende de affaire in Göteborg en registers op de behandelde ziekten en geneesmiddelen toegevoegd.

In de inleiding, die van een grote kennis van zaken getuigt, komen de meeste onderwerpen aan bod die men bij zo'n uitgave zou verwachten: de levensloop van de schrijver, het bedrijf van de uitgever, de verspreiding van het werk, de hoofdlijnen van de inhoud, de functies van paarden in de toenmalige samenleving en de herkomst van de gegevens die in het boek zijn verwerkt. Interessant is dat Van Naaldwijck zijn wijsheid niet alleen aan klassieke schrijvers als Plinius en Aelianus, middeleeuwse auteurs als Rusius en Vegetius of humanisten als Scaliger en Cardanus ontleende, maar ook vrijwel rechtstreeks aan *the horse's mouth*, namelijk aan gesprekken met paardenknechten. Of hijzelf, een *medicinae doctor*, zich wel eens daadwerkelijk met het genezen van paarden heeft ingelaten, vermelden de inleiders helaas niet. Onduidel-

lijk blijft ook waarom Van Naaldwijck zijn boek eigenlijk geschreven heeft. De verklaring die de inleiders verstrekken - dat hij zich wilde 'revancheren voor het ongeluk dat hem te Göteborg ten deel gevallen was' - lijkt mij toch wat mager. Waarom revancheerde hij zich dan met een paardenboek en niet met een baksteenboek? Waarschijnlijker is, dat Van Naaldwijck zich met zo'n publicatie - nota bene opgedragen aan Oxenstierna en de commissaris-generaal voor militaire zaken van Gustaaf Adolf, Dietrich von Falkenberg - nadrukkelijk wilde aanbevelen in de patronage van de machtigste mannen in Zweden.

C. A. Davids

C. A. de Niet, *Gisbertus Voetius. De praktijk der godzaligheid. (TA AEKHTIKA sive Exercitia pietatis - 1664). Tekstuutgave met inleiding, vertaling en commentaar, I, Inleiding en tekstuutgave, II, Vertaling en commentaar* (Dissertatie Utrecht 1996, Monografieën gereformeerd piëtisme II; Utrecht: De Banier, 1996, xc + [ongepagineerd] en 714 blz., f160,-, ISBN 90 336 0399 3). J. A. van Ruler, *The crisis of causality. Voetius and Descartes on God, nature and change* (Dissertatie Groningen 1995, Brill's studies in intellectual history LXVI; Leiden, New York, Keulen: E. J. Brill, 1995, xii + 353 blz., f150,-, ISBN 90 04 10371 6).

Twee dissertaties over Voetius, de ene van een filosoof, de andere van een classicus, met een theoloog als promotor. Onwillekeurig laat die spreiding over drie faculteiten iets zien van de brede invloed, die de Utrechtse hoogleraar op de cultuur van zijn tijd heeft uitgeoefend. De Niet en Van Ruler belichten dat ieder op hun eigen wijze, maar beiden met nadruk op Voetius als academisch docent.

Het ligt voor de hand deze bespreking te beginnen met het boek van Van Ruler, in overeenstemming met de plaats van de filosofie op de lesroosters. Voor Voetius was de filosofie een dienende wetenschap. Dan hebben we het niet alleen over de verhouding tussen wijsbegeerte en godgeleerdheid. Het Onderwijs in de filosofie maakte deel uit van de voorbereidende propedeuse, verplicht voor elke student die een graad wilde behalen in één van de hogere faculteiten. Filosofische scholing was nodig om greep te krijgen op de wetenschap. Tijdens het wijsgerig onderwijs leerde de student de termen en begrippen die hij in zijn vervolgstudie zou moeten blijven gebruiken.

Het was daarom voor de hele universiteit van doorslaggevend belang dat de docenten filosofie deze voorbereidende taak zo vervulden, dat de aansluiting tussen propedeuse en hoofdstudie de student niet voor problemen zou stellen. Dat proces kon vlot en gemakkelijk verlopen, als er algemene overeenstemming bestond over het wijsgerig stelsel dat aan het hele onderwijs ten grondslag zou liggen. Volgden alle docenten dus Aristoteles, dan bleven orde en uniformiteit verzekerd.

Van Ruler legt er dan ook alle nadruk op, dat Voetius' verzet tegen de nieuwe filosofie van Descartes mede zijn inspiratie vond in praktische, zakelijke overwegingen. Een ander stelsel zou het hele universitaire onderwijs in de war sturen. Maar Voetius' bezwaren gingen verder. Hij bleef er altijd over overtuigd, dat de waarheid één was, en niet met zichzelf in tegenspraak kon komen. Gegeven de aard van de Heilige Schrift als het geopenbaarde Woord Gods, kon dus de wetenschap nooit strijdig zijn met de waarheid van de bijbel.

In dat opzicht voldeed Aristoteles uitstekend. Met behulp van zijn stelsel, zegt Van Ruler, kon men zowel de Schrift als het boek der natuur zo verklaren dat het gezond verstand volledig bevredigd werd. Volgens Voetius stemden Mozes en Aristoteles geheel met elkaar overeen. Het systeem van Descartes voldeed niet aan deze voorwaarde. Diens mechanistische theo-